

PRESENTACIÓ

J. SALES - J. MONSERRAT

Thomas Hobbes (1588-1679) és conegut sobretot com l'autor del *Leviathan* (1651). El nom de l'obra fa referència a un episodi del llibre de Job: «¿Pots atrapar amb l'ham Leviatan i subjectar-li la llengua amb el fil?... Posa-li la mà al damunt i, quan et recordis d'aquest combat, no hi tornaràs! Qui ha obert pel ventre el seu vestit, qui penetra la seva doble cuirassa?... Fa bullir el gorg com una olla, el mar, com un calder d'aromes. Al seu darrera deixa un solc lluminós, una cabellera blanca enmig de l'oceà. No té parió sobre la terra, jo l'he fet el més intrèpid. Planta cara a tots els arrogants, és rei sobre tots els fills de l'orgull» (40-41). El contingut del llibre s'especifica després d'aquest nom de Leviatan com «*or matter, form and power of a commonwealth ecclesiastical and civil*». La introducció del tractat especifica que l'art, habilitat o tècnica (*skill*) humana és com la imitació de la naturalesa, que és l'habilitat per la qual Déu ha fet i governa el món. L'home pot fabricar un animal artificial que estaria fet de mecanismes. Pot encara arribar més lluny: pot fer un gran home artificial, «aquest gran Leviatan que anomenem República o Estat, en llatí, *Civitas*». Té una major estatura i força que l'home natural, per la protecció del qual fou concebut. La matèria i l'artífex d'aquest home gegant són els mateixos homes (vegeu el gravat que acompanyava la primera edició). El com i amb quins acords es fa, és la manera com s'engendra la sobirania en què la Ciutat consisteix. L'obra està dividida en quatre parts: 1a) Naturalesa de l'home i de les lleis naturals, 2a) Naturalesa de la societat civil i drets del poder sobirà, 3a) De la societat cristiana i 4a) Del Regne de les Tenebres. Les dues darreres parts són molt sovint menystingudes, àdhuc omeses en algunes edicions.

La temàtica del *Leviathan* ja havia estat tractada anteriorment per Hob-

bes en quatre ocasions. En els *Elements of Law* (1640), en la primera edició privada del *De Cive* (1642), en la segona edició publicada del *De Cive*, amb notes adjuntes en resposta a les objeccions plantejades (1647), i en el *De Corpore Politico, or the Elements of Law, Moral and Politic*, publicació de la part dels *Elements* dedicada a l'Estat (1650). Amb posterioritat, les obres històriques com el *Behemoth or the long Parliament* i *A Dialogue Between a philosopher and a student of the common law of England*, publicades pòstumament, són, respectivament, narracions dels fets i comentaris sobre els aspectes jurídic-històrics que actuen de teló de fons de les seves obres polítiques. Behemot és una altra figura del llibre de Job. La paraula hebrea Behemot és el plural del mot *behema* que significa bèstia: «Fixa't en el monstre Behemot...; menja herba com el bou. Quina força té als llocs, quin vigor en els músculs del ventre!... ¿Qui és, doncs que l'agafa pels ulls, que li forada amb una argolla el nas? Que n'és d'il·lusòria la seva confiança! Només de veure'l, cau llarg a terra; ningú no és tan agosarat de despertar-lo, i ¿qui es podria tenir davant d'ell?» (40). També són una mostra de l'interès constant de Hobbes pels fets polítics i històrics la primerenca traducció de la *La guerra del Peloponès* de Tucídides i les observacions preliminars (1629) que l'acompanyen.

A finals de la dècada dels setanta *els estudis hobbesians* —iniciats el segle passat pels treballs de Robertson, Lyon i Tönnies¹— es troben esgotats pels conflictes filosòfics més o menys vigents i predominants. Des d'ells, els estudiosos discriminen repetidament la vàlida o caducitat de la filosofia política o científica hobbesiana. Podem discernir a partir d'aleshores cinc direccions fonamentals d'estudi: a) ètico-moral: Taylor-Warrender, b) el «dualisme metodològic» de Leo Strauss, c) la teològica de Hood i Kodalle, d) la socio-econòmica de Machpherson, i e) les epistemològiques de Watkins i Pacchi entre molts d'altres. Una visió general dels estudis que s'ocupen del pensament de Hobbes ens l'ofereix Bartomeu Forteza en l'article «Panoràmica des estudis hobbesians». A les seves apreciacions afegim ara unes notes sobre Hobbes i la filosofia del dret, i unes sobre Hobbes i la filosofia política moderna.

a) Hobbes i la filosofia del dret

Es pot encara estudiar preferentment o separatament Hobbes des del punt de vista de la seva teoria política o jurídica. El conjunt dels escrits de Norberto Bobbio sobre Hobbes és una excel·lent mostra d'aquest tractament, i potser, també, dels seus límits. El pensament polític de Thomas Hobbes tindria el seu origen en la consideració de l'antítesi anarquia-unitat. Una altra font que origina aquest pensament polític és l'antítesi opressió-llibertat. Les dues antítesis i les seves relacions possibles, per exemple en la circularitat anarquia-unitat-opressió-llibertat-anarquia..., motiven gairebé la totalitat de les reflexions sobre la política. Segons Hobbes l'Estat o *societas civilis* està *construït* per l'home en front de l'insocial estat de natura. El sentit de la construcció de *la persona* única del sobirà és «la pau i la

1. G. C. ROBERTSON, *Hobbes*, Edimbourg-London, 1886. G. LYON, *La philosophie de Hobbes*, Paris, 1893. F. TÖNNIES, *Hobbes. Leben und Lehre*, 1896 (trad. cast. Alianza Editorial, Madrid, 1988).

defensa comunes». L'obediència al sobirà és allò polític que permet *la unitat* de la ciutat en front de les forces que constantment la disgreguen. S'ha dit que el *De Cive*, i en conseqüència també el *Leviathan*, és una gramàtica de la situació apolítica —l'estat de natura— com la contradicció que mostra el risc de mort violenta de tots els pre-ciudadans i algun ressort eficaç per a sortir naturalment d'aquesta naturalesa mitjançant un *artifici*. El problema bàsic d'una interpretació de la filosofia política hobbesiana ens sembla a nosaltres que és *com entendre el caràcter dels dos constructes antitètics de «estat de naturalesa» i de «societat civil» i el seu possible estatut «científic» o «modern».*

S'ha parlat d'un corrent iusnaturalista *modern* que arribaria des de Hobbes a Hegel passant per Spinoza, Locke, Pufendorf, Rousseau, Kant, el primer Fichte i un munt de kantians menors. Aquest model es caracteritzaria sobre la dicotomia antitètica entre estat de naturalesa i estat polític. Cal notar que el model alternatiu que Bobbio anomena «aristotèlic» és també una construcció explicativa de la gènesi de l'estat a l'igual que les teories del contracte. No és, malgrat algunes exposicions dels tractadistes d'inspiració catòlica, un procés històric. Sobre la gènesi històrica de l'Estat no hi ha mai evidències suficients, i com passa gairebé sempre amb les qüestions dels orígens, ens trobem amb reconstruccions de processos que tenen la funció de mites fundadors. La filosofia de Hegel reuniria els dos models. Però Hobbes no fóra exactament, segons Bobbio, l'inici del *iusnaturalisme* modern sinó un precedent del *positivisme jurídic*, perquè l'autèntica i única funció de la llei natural és donar el fonament més ferm a la norma segons la qual no pot haver-hi altre dret que el dret positiu. Les discussions sobre aquest punt són sovint intrincades i formals. El seu nucli és el següent: Hans Kelsen considera que Hobbes no és un positivista jurídic, perquè *fonamenta* l'obligatorietat del dret positiu en alguna cosa que li és externa. Mentre que Bobbio fa de Hobbes un positivista jurídic perquè la llei natural *no té cap més altra funció* que la de justificar l'obligatorietat de la norma positiva.²

b) Hobbes i la filosofia política moderna

Es pot situar també a Hobbes dins la filosofia política *moderna*, com ho fa Leo Strauss, en la primera onada de modernitat, junt amb Maquiavel, Spinoza i Locke, culminant amb la representació liberal de la societat. Una segona onada fóra diferenciada per Rousseau i comprendria les filosofies de la història del segle XVIII més o menys lligades a l'*Aufklärung* i l'idealisme alemany. Una tercera onada de modernitat la representarien Nietzsche i Heidegger. Entre Maquiavel i Hobbes o Spinoza hi ha el *mecanicisme* i el *more geometrico*. Malgrat això, hom pot pensar com Leo Strauss que l'antitesi moral i humanista de la *vanitat*, fonamentalment injusta, i el *temor*, fonamentalment just, a una mort violenta és la *base* de la filosofia política hobbesiana. Aquesta base seria clarament formulada des de la traducció de *La guerra del Peloponès* de Tucídides l'any 1629, mentre que les construccions «científiques» posteriors compliquen sense cap necessitat aquest

2. N. BOBBIO, *Thomas Hobbes*, Einaudi, Torino, 1989. Traducció castellana a Paradigma, Barcelona, 1991.

nucli bàsic.³ Com sempre, la lectura de Leo Strauss és molt aguda i el mateix Watkins, que se li oposa, reconeix la centralitat de la dualitat vanitat-por a la mort violenta. La tesi de Watkins, però, és que Hobbes fou un filòsof *mecanicista abans de fixar els trets principals de la seva doctrina política*.⁴

Segons explica Allan Bloom⁵ el llibre sobre Hobbes era el que al propi Strauss menys el satisfieia. Nosaltres creiem que la raó és doble: a) la poca atenció que dona al *Short Tract on First Principles* publicat per Tönnies l'any 1889 i a l'obra del danès F.Brandt: *Thomas Hobbes mechanical conception of nature* (1928) i b) la mancada i dolorosa relació amb Carl Schmitt sobre el concepte d'allò polític i els fets que l'acompanyen.⁶ Segons Schmitt els cims de la gran política són els moments en què hi ha una percepció neta i concreta de l'enemic en tant que tal; l'exemple que posa Schmitt és la lluita d'Oliver Cromwell contra l'Espanya papista. La manifestació més potent d'una hostilitat d'aquest gènere, és un discurs del 17 de setembre de 1656 que Carl Schmitt utilitza per tal d'explicar el seu pensament: Cromwell designa l'espanyol com *great enemy* del *National Being* dels anglesos i el defineix com un *natural enemy*: «L'espanyol és l'enemic natural, l'enemic providencial; el qui el té per un *accidental enemy* no coneix ni l'Esclatadura ni les coses de Déu que ha dit: jo posaré una enemistat entre la teva posteritat i la seva» (Gènesi 3,15). Sobre els estudis dedicats a Hobbes per Leo Strauss pot veure's l'article que publiquem de Josep Monserrat.

c) La situació dels estudis hobbesians

La dècada dels vuitanta ha definit des de llocs diversos, sovint sense relació entre si, tres nous principis d'accés alliberadors a l'estudi de l'obra de Hobbes: a) *el principi de la suposició de consistència*, b) *la centralitat de l'anihilatio mundi* i c) *l'exigència d'explicació del Leviatan integral*. En aquesta línia els estudis més destacats són els següents: Aryeh Botwinick, *Hobbes and Modernity: Five Exercises in Political philosophical Exegesis* (Lanham University Press of America, 1983); del mateix autor, *Participation and Tacit Knowledge in Plato, Machiavelli and Hobbes* (Lanham University Press of America, 1986); Gregory Kavka, *Hobbesian Moral and Political Theory* (Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1986); David Johnston, *The Rethoric of Leviathan: Thomas Hobbes and the Politics of Cultural Transformation* (Princeton University Press, New Jer-

3. Leo STRAUSS, *The Political Philosophy of Hobbes. Its Basis and its Genesis*, Clarendon Press, Oxford, 1936.

4. W. N. WATKINS, *Hobbes System of Ideas. A Study in the Political Significance of Philosophical Theories*, Hutchinson University Library, London, 1965. *Qué ha dicho verdaderamente Hobbes*. Ed. Doncel, Madrid, 1972.

5. A. BLOOM, *Giants and Dwarfs*, Simon & Schuster, New York, 1990. Traducció castellana a Gedisa, Buenos Aires, 1991.

6. Heinrich MEIER ha estudiat aquesta relació a *Carl Schmitt, Leo Strauss und Der Begriff des Politischen. Zu einem Dialog unter Abwesenden*, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1988. Hi ha traducció francesa a Julliard, Paris, 1990. Sobre la importància de la revolució anglesa, vege's l'obra de Jean Pierre POUSSOU, *Cromwell, la revolució anglesa i la guerra civil*, Barcelonense d'Edicions, Barcelona, 1995.

sey, 1986); i, sobretot, el d'Yves Charles Zarka, *La décision métaphysique de Hobbes —Conditions de la politique—* (Paris, J.Vrin, 1987). Volem destacar el treball d'aquest autor en la renovació dels estudis hobbesians i de la filosofia política del segle XVII en general. Yves Charles Zarka, nascut l'any 1950, és director del GDR-988 del CNRS (*Recherches sur Hobbes et sur la philosophie étique et politique du XVIIème siècle*), corresponsable del *Bulletin Hobbesien* als *Archives de Philosophie* i de la publicació de la traducció al francès de les obres de Hobbes a les edicions Vrin. A més de nombrosos articles i participacions en reunions internacionals, ha publicat *La Décision métaphysique de Hobbes. Conditions de la Politique* (Paris, Vrin, 1987). Ha dirigit el Col·loqui *Thomas Hobbes, Philosophie première, théorie de la science et de la politique, Léviathan*, (Paris, PUF, 1990). Ha dirigit també el volum *Hobbes et son vocabulaire. Études de lexicographie philosophique*, (Paris, 1992). L'any 1993 va aparèixer a PUF el seu llibre *Aux Fondements de la politique moderne*⁷ i el recull sota la seva direcció *Raison et déraison d'État*. Per les mateixes dates, en codirecció amb G.Canziani *L'interpretazione nei secoli XVI e XVII* (Franco Agnelli). En aquest Anuari publiquem un article seu titulat «L'idée hobbesienne de philosophie politique» i, a més, recollim la recensió del seminari que va impartir a la Societat Catalana de Filosofia entre el 29 de novembre i el 3 de desembre de 1993 dedicat a la qüestió de l'ésser moral en el segle XVII i que se centra en el pensament de Pufendorf, Hobbes, Cudworth, Locke i Leibniz.

Cal fer esment també que el primer d'octubre de 1993 es va llegir a la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona la tesi doctoral de Bartomeu Forteza Pujol: *Empirisme i objectivitat a la filosofia de Thomas Hobbes*. Anteriorment Bartomeu Forteza havia editat en castellà uns quants escrits de Hobbes⁸ La tesi doctoral, per la seva banda, estudia Hobbes des de la problemàtica contemporània sobre l'objectivitat: «Què s'amaga darrera la noció d'objectivitat que provoca la reacció crítica d'un sector dels pensadors del nostre segle?» (p.11). Aquest problema inicial es desplega d'una manera doble (p.36): a) mitjançant un estudi de la noció d'objectivitat (primera part) i b) mitjançant l'estudi més acurat de la filosofia de Hobbes, perquè es considera que «Hobbes rebutja l'escisió moderna entre subjecte i objecte. Diríem, fins i tot, que l'esquiva tot preveient el cul-de-sac en què aquesta escisió introduirà la reflexió filosòfica per molt de temps» (p.31). Tot i que la recerca reposa sobre un esquema senzill i que cal discutir —que donaria el tot de la història del pensament en tres models: model substancialista clàssic, model subjectivista modern i model finitista lingüístic hobbesià i contemporani o actual—, aquest esquema dota d'una bondat expositiva el treball. Fruit d'aquesta tesi doctoral és l'exposició de B. Forteza «Empirisme, llenguatge, exterioritat, a la filosofia de Thomas Hobbes».

7. D'aquest llibre n'aparèixerà aviat la traducció catalana a Barcelonesa d'Edicions.

8. Thomas HOBBS, *Libertad y necesidad y otros escritos*, Barcelona, Península, 1991.